

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/okupacja-sowiecka/71397,Oblawa-Lipcowa.html>

Fot. z zasobu IPN

ARTYKUŁ

Obława Lipcowa

OKRES HISTORYCZNY

(1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej

Autor: KRZYSZTOF SYCHOWICZ 16.07.2023

We wrześniu i październiku 1944 r. nasiliły się obławy i akcje pacyfikacyjne skierowane przeciwko Armii Krajowej i Narodowym Siłom Zbrojnym oraz wszystkim, którzy przeciwstawiali się polityce Józefa Stalina. Wraz z upływem czasu obejmowały kolejne grupy społeczeństwa.

Na porządku dziennym były aresztowania i zbrodnie dokonywane przez Sowietów i ich protegowanych. W pamięci Polaków w szczególny sposób zapisała się Obława Augustowska, przeprowadzona latem 1945 r.

Na przełomie 1944 i 1945 r. Polacy stanęli wobec nowej rzeczywistości, wprowadzanej na ziemiach leżących na zachód od Bugu przez wojska sowieckie i rodzimych komunistów. Chociaż społeczeństwo z nadzieją oczekiwało wyzwolenia spod okupacji niemieckiej, to radość szybko zastąpił strach przed Armią Czerwoną i maruderami.

Na przełomie 1944 i 1945 r. Polacy stanęli wobec nowej rzeczywistości, wprowadzanej na ziemiach leżących na zachód od Bugu przez wojska sowieckie i rodzimych komunistów. Chociaż społeczeństwo z nadzieją oczekiwało wyzwolenia spod okupacji niemieckiej, to radość szybko zastąpił strach przed Armią Czerwoną i maruderami. Rozluźnienie dyscypliny oraz przyzwolenie dowódców na rabunki i gwałty spowodowały, że sytuacja – szczególnie przy szlakach komunikacyjnych – stała się dla ludności cywilnej tragiczna. Jednocześnie komuniści tworzyli fakty dokonane, które miały im zagwarantować całkowite przejęcie władzy na ziemiach polskich. Krokiem do tego było powołanie w Moskwie 21 lipca 1944 r. Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego oraz rozpoczęcie tworzenia sieci urzędów bezpieczeństwa publicznego, które przystąpiły – przy wsparciu NKWD – do zwalczania podziemia niepodległościowego.

62. Dywizja Strzelecka Wojsk Wewnętrznych NKWD dowodzona przez płk. Jewgienija Skorodumowa otrzymała zadanie zapewnienia spokoju m.in. na Białostocczyźnie. Jej działania zostały wzmocnione przez pułki 267. i 98. NKWD. Sztab dywizji i 267. pułk rozlokowały się w Białymstoku, a 385. pułk Wojsk Wewnętrznych NKWD pod dowództwem ppłk. Klimanowa za miejsce postoju sztabu i 3. batalionu obrał Grajewo, obsadzając swoimi garnizonami także Augustów, Łomżę i Zambrów¹. W lipcu 1945 r. dywizja otrzymała zadanie:

„Na trasach prawdopodobnego ruchu bandytów i w miejscach najbardziej zarażonych bandytyzmem

Z „Dziennika działań” 1.
Praskiego Pułku Piechoty (lipiec
1945). Z zasobu IPN

Polowanie na ludzi

Najkrwawszą operacją wojskową przeprowadzoną w lipcu 1945 r. na terenie Polski, południowej Litwy i ziemiach polskich włączonych do Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej stała się akcja, którą w historii przyjęło się określać mianem Obławy Lipcowej bądź Augustowskiej. Mimo upływu lat okoliczności tego wydarzenia nadal pozostają w dużej mierze niewyjaśnione. Najbardziej rozpowszechniona wersja jako przyczynę obławy wskazuje zbrojną działalność polskiego podziemia niepodległościowego, w tym przede wszystkim oddziałów Armii Krajowej Obywatelskiej. Atakowały one m.in. kolumny samochodowe wojsk sowieckich, jak i pojedyncze grupy żołnierzy. Nie bez znaczenia mogły być pogłoski o dużej liczebności i dobrym uzbrojeniu podziemnego wojska. W tym okresie wykonywano także egzekucje na osobach współpracujących z polskim i sowieckim aparatem represji. Wspomina się również zatrzymanie na początku lipca 1945 r. jednego z żołnierzy podziemia, który podczas przesłuchania ujawnił miejsce pobytu sztabu jednostek poakowskich operujących w powiecie suwalskim, w lasach w okolicach Gib. Pod uwagę należy brać także pojawiające się pogłoski o planach połączenia obwodu kaliningradzkiego bezpośrednio z Białoruską SRS, co musiało się wiązać z likwidacją podziemia funkcjonującego na obszarze rozdzielającym te dwa terytoria. Co istotne, strefa ta do jesieni 1945 r. była praktycznie kontrolowana przez wojska sowieckie, mające w związku z tym nieograniczoną możliwość działania.³

Bez względu na powody w lipcu Sowieci podjęli działania mające im zapewnić pełną kontrolę nad terenem, należącym przecież formalnie do państwa polskiego. W okresie od 11 do 24 lipca 1945 r. w Augustowie i całym powiecie władze wojskowe ZSRS zarządziły stan wyjątkowy.⁴ Informację o rozpoczęciu obławy zawiera telefonogram mjr. Iwana Wasilenki (sowieckiego doradcy Urzędu Bezpieczeństwa w Suwałkach) i ppor. Zygmunta Mossakowskiego skierowany do szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Białymstoku kpt. Tadeusza Piątkowskiego i doradcy sowieckiego, płk. Anatolija Kiriejewa, z 12 lipca 1945 r. (przewidywano, że potrwa 4–5 dni). W działaniach uczestniczyły regularne jednostki sowieckie ze składu 50. Armii 3. Frontu Białoruskiego oraz dwie dywizje strzeleckie 48. Armii – 73. i 102. Na terenie objętym obławą działały też 385. pułk 62. Dywizji Strzeleckiej NKWD i kompania z 1. Pułku Praskiego Wojska Polskiego, wspierane przez funkcjonariuszy UB z Augustowa i Suwałk.⁵

Akcja przeciwko zbrojnemu podziemiu rozpoczęła się w tym samym czasie w powiatach augustowskim i suwalskim. W dniach 11–12 lipca 1945 r. kierownik Powiatowego UBP w Augustowie Aleksander Kuczyński sporządził spisy zarejestrowanych czynnych członków byłej Armii Krajowej na terenie powiatu przetłumaczone na język rosyjski. Dołączono do nich tłumaczenia ważniejszych dokumentów Urzędu Bezpieczeństwa, dotyczące członków AK i AKO, które zostały przekazane sztabowi wojsk sowieckich. W trakcie obławy Milicja

Obywatelska ściśle współpracowała nie tylko z funkcjonariuszami UB, lecz również z jednostkami Armii Czerwonej i NKWD. Całość działań była kierowana i koordynowana przez doradców sowieckich przy poszczególnych powiatowych urzędach bezpieczeństwa publicznego. W terenie byli oni podporządkowani rozkazom swojego zwierzchnika, który rezydował w WUBP w Białymstoku.⁶

Zbrodniarze współodpowiedzialni za zbrodnie dokonane na Polakach podczas Obławy Lipcowej. Funkcjonariusze PUBP w Augustowie, 1945 r. - stoją od lewej: Mirosław Milewski (przyszły wiceminister i minister spraw wewnętrznych w rządach komunistycznych; kawaler Orderu Polonia Restituta), Ryszard Caban, Jan Szostak i Aleksander Kuczyński (szef tego Urzędu). W środku siedzi mjr Iwan Wasilenko, doradca UB w Suwałkach. Fot. z zasobu IPN

Akcję przeciwko mieszkańcom północnej części województwa białostockiego zapoczątkował rozkaz sowieckiego ludowego komisarza spraw wewnętrznych Ławrientija Berii. Właściwe działania zostały jeszcze na przełomie czerwca i lipca poprzedzone pierwszymi aresztowaniami, przeprowadzonymi m.in. na terenie gminy Sztabin.⁷ Szczególnego rozmachu główna operacja nabrała jednak 12 lipca, kiedy wszystkie miejscowości powiatu augustowskiego oraz Puszcę Augustowską systematycznie przeczesywały wojska sowieckie wraz z funkcjonariuszami UB.⁸ W trakcie organizowanych obław wojska NKWD razem z siłami UB i MO otaczały całe wsie w poszukiwaniu partyzantów. Odnaleziono wiele miejsc postojów i obozów oddziałów leśnych. Tylko 12

lipca 1945 r. zatrzymano 83 żołnierzy AKO i zabito 3 oficerów.⁹

Zapoczątkowało to serię masowych zatrzymań w następnych dniach. Przykładowo tylko 15 lipca 1945 r. na terenie powiatu suwalskiego Sowieci zatrzymali łącznie 477 osób, a dzień później kolejnych 160. Przesłuchiwani i torturowani żołnierze podziemia antykomunistycznego ujawniali kolejnych członków organizacji. W miastach legitymowano miejscową ludność. Część aresztowań odbywała się w nocy. Niewielkie miejscowości były otaczane przez wojsko, a następnie sprawdzano dom po domu.¹⁰

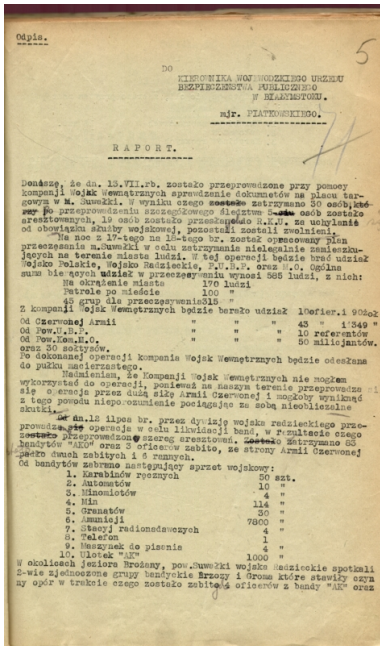

Jeden ze zbrodniarzy odpowiedzialnych za zbrodnie dokonywane na Polakach podczas Obławy Lipcowej. Aleksander Kuczyński, ówczesny szef PUBP w Augustowie. Fot. z zasobu IPN

62. Dywizja Strzelecka Wojsk Wewnętrznych NKWD dowodzona przez płk. Jewgienija Skorodumowa otrzymała zadanie zapewnienia spokoju m.in. na Białostocczyźnie. Jej działania zostały wzmocnione przez pułki 267. i 98. NKWD.

Warto podkreślić, że akcje prowadzone przez jednostki Armii Czerwonej, NKWD i UB wykraczały poza granice powiatów augustowskiego i suwalskiego. Zatrzymani AK-owcy ujawnili, że ich dowództwo na początku obławy wydało rozkaz ukrycia całej posiadanej broni i zaniechania wszelkiej działalności konspiracyjnej oraz powrotu członków podziemia do swych domów. Duża część partyzantów uciekła do dawnych Prusa Wschodnich lub w okolice Białegostoku. Niektórzy z zatrzymanych pod wpływem tortur próbowali popełnić samobójstwo. W wielu miejscach dochodziło do starć, tak jak w powiecie suwalskim, w okolicach jeziora Brożane, gdzie miała miejsce potyczka połączonych oddziałów samoobrony obwodów AKO Augustów i Suwałki (160-170 partyzantów) z jednostkami sowieckimi. Trudno wskazać faktyczną liczbę poległych członków podziemia. Źródła sowieckie podają, że zabito trzech oficerów (raczej podoficerów), a do niewoli wzięto 57 żołnierzy AKO. Wszystkich zatrzymanych przekazano kontrwywiadowi Smiersz. Podczas obławy miały też miejsce liczne kradzieże i brutalne napady dokonywane przez żołnierzy sowieckich, którzy okazywali przy tym całkowitą pogardę dla polskiej ludności. Łupem czerwonarmistów i ubeków padało wszystko, co można było ukraść. Dochodziło też do morderstw i gwałtów.¹¹

W czasie samej obławy, w związku z dokonanymi zatrzymaniami, sowieckie organa ścigania przeprowadziły 213 spraw śledczych dotyczących członków Armii Krajowej (w ręce wojsk sowieckich tylko do 19 lipca dostało się 7049 osób, w tym 1685 określonych jako „Litwini”, z których 252 przekazano NKWD/NKGB Litewskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej). Wynika z tego, że większość mieszkańców powiatów augustowskiego i suwalskiego została zatrzymana przypadkowo i uratowała życie dzięki temu, że została skierowana do obozów filtracyjnych. Aresztowania, jednak już nie na tak masową skalę, miały też miejsce w następnych dniach i miesiącach. Można wspomnieć, że jeszcze od 11 do 13 sierpnia jednostki 307. Dywizji Strzeleckiej 81. Korpusu przeczesywały lasy i osiedla w rejonie Suwałk, Jeleniewa, Sejn, Gib i Kopciowa. Po odejściu Sowietów operacje na tym terenie prowadził aparat bezpieczeństwa. Akcją objęto obszar powyżej 3470 km kw. i ponad sto miejscowości.¹²

Raport PUBP w Suwałkach z okresu Obławy Lipcowej. Z zasobu IPN

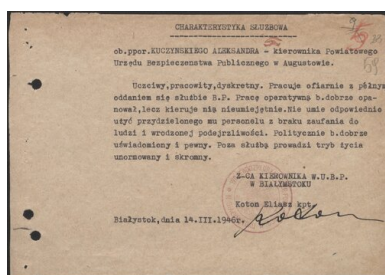
Obława Augustowska nie tylko zniszczyła struktury Armii Krajowej na terenie powiatów augustowskiego i suwalskiego, lecz także doprowadziła do aresztowania blisko 2 tys. osób, z których ok. 600 nigdy nie wróciło do domu. Zostali wywiezieni w nieznanym kierunku i najprawdopodobniej zamordowani.

Mały Katyń

Naczelnik Głównego Zarządu Kontrwywiadu Smiersz przy Ludowym Komisariacie Obrony ZSRS gen. płk Wiktor Abakumow zaplanował masowy mord na zatrzymanych i uznanych za przeciwników komunizmu i wojsk

sowieckich. Zorganizowali go: gen. mjr Iwan Gorgonow, zastępca szefa Wydziału I Głównego Zarządu Smierszu, i gen. Paweł Zielenin, szef Zarządu Kontrwywiadu 3. Frontu Białoruskiego. Standardem podczas obławy z lipca 1945 r. stały się aresztowania, brutalne przesłuchania, przetrzymywanie zatrzymanych w stodołach, a następnie transport do miejsc odosobnienia i na koniec w nieznanym kierunku. Wszyscy zatrzymani trafili w ręce funkcjonariuszy Smierszu, a Abakumow zwrócił się o zgodę na egzekucję 592 aresztowanych Polaków. Swoistemu „sprawdzaniu” poddano w tym okresie (do 20 lipca) 828 osób, a dalszy los części z nich nie jest znany. Do liczby ofiar należy dodać zabitych podczas operacji prowadzonych przez ludowe Wojsko Polskie, zastrzelonych przez Sowietów nad jeziorem Brożane oraz zamordowanych przez UB.¹³ Trzeba szczególnie podkreślić, że Urząd Bezpieczeństwa udzielał daleko idącej pomocy wojskowym władzom sowieckim, weryfikując zatrzymane osoby i ustalając, kto spośród nich należał do podziemia.

Jedna z „charakterystyk” Aleksandra Kuczyńskiego z okresu służby w UB. Z zasobu IPN

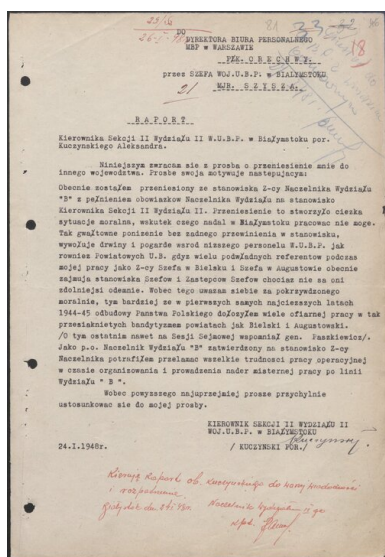

Krasnybór, stodoła małżeństwa Szyperów - miejsce przetrzymywania przez NKWD młodych mężczyzn zatrzymanych w Obławie Lipcowej. Selekcję prowadzili funkcjonariusze sowieccy, którzy na czas operacji zajęli dom PP. Szyperów. Fot. ze zbiorów własnych IPN

Obława Augustowska nie tylko zniszczyła struktury Armii Krajowej na terenie powiatów augustowskiego i suwalskiego, lecz także doprowadziła do aresztowania blisko 2 tys. osób, z których ok. 600 nigdy nie wróciło do domu. Zostali wywiezieni w nieznanym kierunku i najprawdopodobniej zamordowani. Była to największa masowa zbrodnia popełniona na osobach cywilnych w Europie po zakończeniu II wojny światowej. Bardzo prawdopodobne, że miejscem ich ostatecznego spoczynku stały się tereny dzisiejszej Białorusi. O samochodach jadących w kierunku granicy i znajdującego się za nią Grodna (fortów grodzieńskich) wspominają rodziny aresztowanych wówczas osób. Zeznania świadków wskazywały też jako jedno z możliwych miejsc egzekucji zatrzymanych w trakcie obławy okolice dawnej leśniczówki Gieź, obecnie po stronie białoruskiej, przy drodze Rygol – Kalety. Okolice Kalet jako miejsce zbrodni wskazał w 2014 r. historyk Nikita Pietrow. Jednak wielokrotne próby o pomoc prawną kierowane w tej sprawie do strony rosyjskiej pozostały bez odpowiedzi.¹⁴

Walka o pamięć i godne uczczenie ofiar obławy trwała od pierwszych dni po tych wydarzeniach. Choć w okresie komunistycznego zniewolenia o ofiarach bano się mówić publicznie, pamiętały o nich ich rodziny.

Obecnie, aby odtworzyć losy osób zaginionych w obławie i wskazać miejsce ich pochówku, niezbędne jest dotarcie do informacji zawartych w archiwach rosyjskich. Pozyskanie tych danych może pomóc wyjaśnić okoliczności śmierci osób zaginionych, a także wskazać rozkazodawców i wykonawców zbrodni. Niestety, mimo upływu kolejnych lat najistotniejsze informacje pozostające w archiwach rosyjskich są wciąż niedostępne zarówno dla rodzin zamordowanych, jak i dla historyków. Nie znamy w związku z tym pełnego przebiegu tej zbrodni oraz potwierdzonego miejsca ukrycia szczątków ofiar. Pewne jest to, co znalazło odzwierciedlenie w napisie znajdującym się w symbolicznym miejscu pamięci w Gibach: jedyną winą ofiar było to, że były Polakami.

[z oryginału:] „...w pierwszych samych najcięższych latach 1944-45 odbudowy Państwa Polskiego dołożyłem wiele ofiarnej pracy w tak przesiakniętych bandytyzmem powiatach jak Bielski i Augustowski...”. Z jednego z *Raportów Aleksandra Kuczyńskiego*, w którym żalił się na „gwałtowne poniżenie” przez przełożonych w ramach służby w UB. Z zasobu IPN

Zbrodniarze współodpowiedzialni za zbrodnie dokonane na Polakach podczas Obławy Lipcowej. Od lewej: Zygmunt Mossakowski, Antoni Pańkowski. Pierwszy w okresie Obławy Lipcowej był w kierownictwie PUBP w Suwałkach, drugi - w Wydziale do Walki z Bandytyzmem WUBP w Białymstoku. Fot. z zasobu IPN

Tekst pochodzi z numeru 5/2020 „Biuletynu IPN”

- ¹ P. Łapiński, *Zgrupowanie AKO „Piotrków”, [w:] Wykłęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. K. Krajewski, T. Łabuszewski, Warszawa 2017, s. 111.
- ² G. Motyka, *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Kraków 2014, s. 212–213.
- ³ T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, *Oblawa Augustowska 1945, okoliczności i ofiary w dokumentach archiwalnych*, Suwałki 2017.
- ⁴ APB, UWB, 148, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc lipiec 1945 r., k. 49.
- ⁵ *Meldunek specjalny nr 0300 sztabu 1. Praskiego Pułku Piechoty z dnia 15 lipca 1945 r.*, [w:] *Oblawa Augustowska - lipiec 1945 r. Wybór źródeł*, red. J.J. Milewski, A. Pyżewska, Białystok 2010, s. 85.
- ⁶ T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, *Oblawa Augustowska 1945...*, s. 39–59.
- ⁷ B. Bojaryn-Kazberuk, *Siedemdziesiąt lat poszukiwań*, [w:] *Nowe zniewolenie. Oblawa Augustowska. Lipiec 1945*, red. E. Rogalewska, Białystok 2016, s. 25.
- ⁸ J. Snopko, *Sytuacja społeczno-polityczna i działalność podziemia w gminie Lipsk w latach 1944–1954*, [w:] *Podziemie niepodległościowe w województwie białostockim w latach 1944–1956*, red. T. Danilecki, Warszawa 2004, s. 129.
- ⁹ AIPN Bi, 045/490, Meldunki z jednostek powiatowych do kierownika WUBP w Białymstoku za 1945–1946 r., Raport, k. 5; B. Bojaryn-Kazberuk, *Siedemdziesiąt lat...*, s. 29–30.
- ¹⁰ T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, *Oblawa Augustowska 1945...*, s. 57–60.
- ¹¹ *Ibidem*, s. 59–61.
- ¹² *Ibidem*, s. 61–63; B. Bojaryn-Kazberuk, *Siedemdziesiąt lat...*, s. 30.
- ¹³ B. Bojaryn-Kazberuk, *Siedemdziesiąt lat...*, s. 29.
- ¹⁴ T. Radziwonowicz, B. Bojaryn-Kazberuk, *Oblawa Augustowska 1945...*, s. 65–67.

COFNIJ SIĘ